

Patrycja Miller

Uniwersytet Łódzki

mailto:patrycja.miller@edu.uni.lodz.pl

ORCID: 0009-0005-4886-7089

DZIAŁALNOŚĆ MAGDALENY DOBROMILY RETTIGOVEJ JAKO PRZYKŁAD AKTYWNOŚCI ODRODZENIOWEJ W CZECHACH W XIX W.

**The work of Magdalena Dobromila Rettigová as an example
of Czech revival activity in the 19th century**

Summary

The article presents the figure of Magdalena Dobromila Rettigová (1775–1845) – the first Czech female writer. The text presents her pedagogical and literary activities as well as her participation in the Czech National Revival. The early years of the writer's life, which contributed to her activity in later years, are also described. Out of her literary output, Rettigová's most important work was undoubtedly the home cookbook, which made her famous and because of which she is remembered as the creator of the Czech culinary nomenclature.

Keywords: Magdalena Dobromila Rettigová, Czech National Revival, Czech female writer, Czech literature, revival activity, culinary nomenclature

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sylwetki pierwszej czeskiej pisarki¹ Magdaleny Dobromily Rettigovej, jej działalności literackiej, pedagogicznej oraz udziału w czeskim odrodzeniu narodowym. Rettigová żyła w czasach,

¹ Josef Jungmann umieścił w *Historii literatury české* jako poprzedniczkę Rettigovej Annę Korábovą, którą pisarka miała okazję poznać po przeprowadzce do Uścia nad Orlicą. Anna Korábová wraz z mężem miała pisać artykuły oraz wiersze do *Hromádkových Prvotín pěkných umění* bez podpisywania się pod nimi. Prawdopodobnie Jungmann otrzymał listę anonimowych współpracowników czeskich czasopism. Vide: J. Johanides, *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995, s. 91–92.

w których status języka czeskiego na Ziemiach Krony Czeskiej w ramach państwa Habsburgów był niski. Czesi znajdowali się pod obcym panowaniem od przeszło 250 lat² i na skutek germanizacji, język ten został wyparty z administracji i szkolnictwa³. Czeszczyzna była używana głównie przez chłopów i mieszkańców mniejszych miast. W większych ośrodkach miejskich językiem czeskim mówili, o ile w ogóle, głównie biedniejsi członkowie społeczności. Istniały również większe miasta całkowicie niemieckie, jak na przykład Brno czy Ołomuniec⁴.

Koniec wieku XVIII i początek XIX był w Europie okresem budzenia się świadomości narodowej większości ludów słowiańskich. Proces ten na terenach czeskich nazywany jest Czeskim Odrodzeniem Narodowym (cz. *Národní*

² W czasach trwania czeskiego odrodzenia narodowego wśród aktywistów panowało przekonanie, że przegrana bitwa na Białej Górze (1620 r.) przez czeskich protestantów z koalicyjnymi wojskami katolickich Habsburgów była początkiem jarzma niemieckiego, chociaż Habsburgowie władali czeskimi ziemiami już od 1526 r. w ramach unii personalnej Czech, Austrii i Węgier. Vide: J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech*, Wrocław 2020, s. 248–249.

³ R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 192; Za panowania Marii Teresy w ramach centralizacji państwa w 1774 r. język niemiecki stał się językiem urzędowym. Posługiwano się nim zarówno w administracji, jak i w gimnazjach i na uniwersytetach (z wyjątkiem Węgier i Chorwacji). W szkołach wiejskich nauka odbywała się w miejscowym języku. Vide: J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 296, 299–300.

⁴ P. Jokeš, *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa*, Kraków 2020, s. 210–211; Historia powstawania niemieckich miast na tych terenach sięga XIII w., kiedy to osadnicy z zewnątrz, głównie Niemcy, zaczęli zakładać nowe ośrodki miejskie. W Czechach charakter miast zaczął ulegać zmianie w XV w., jednak duże morawskie miasta zachowały swoją niemiecką specyfikę aż do XIX, XX w. W trakcie trwania wojny trzydziestoletniej (1618–1648) w 1627 r. wydano dla Czech, a rok później dla Moraw, nową konstytucję, która wymuszała na mieszkańcach przyjęcie wiary wyznawanej przez władcę. Ludność niepoddana miała możliwość sprzedania swojego majątku i opuszczenia państwa. Szacuje się, że w tym czasie za granicę wyjechało ok. 200 tys. ludzi. Walki toczące się podczas wojny trzydziestoletniej, głód oraz emigracja spowodowały całkowity spadek ludność Czech o ok. 900 tys., a Moraw o 200 tys. Opuszczone tereny zaczęli zasiedlać głównie osadnicy z niemieckich państw katolickich. Równocześnie czeskie rody stopniowo zaczęły się germanizować. Czeszczyzna sukcesywnie stawała się językiem mieszczań i chłopów, którzy stali się głównymi nosicielami czeskiej kultury; J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian Południowych i Zachodnich*, Warszawa 1977, s. 206–207; P. Jokeš, *Czesi. Przewodnik...*, s. 69; J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 238–240, 267, 273.

obrożeń). Polegał on w głównej mierze na walce o język ojczysty oraz czeską kulturę⁵. Zapalnikami przemian były reformy wprowadzone przez Marię Teresę i jej syna Józefa II. Ustanowienie języka niemieckiego jako urzędowego wywoływało reakcje obronne wśród czeskojęzycznych obywateli państwa. Również zniesienie poddaństwa w 1781 r. umożliwiała migrację mieszkańców wsi, którzy posługiwali się zazwyczaj językiem czeskim, do miast zamieszkały głównie przez niemieckojęzycznych mieszkańców, co zaburzyło istniejącą do tej pory strukturę narodowościową. Mieszkańcy wsi przynieśli ze sobą nie tylko język, ale również regionalne tradycje i obyczaje. Reforma szkolnictwa wpłynęła pozytywnie na wykształcenie ludności oraz rozpowszechniła umiejętność czytania i pisanie⁶, co w dalszej perspektywie umożliwiło ponowny rozkwit czeskiej literatury, kultury oraz języka.

Zwyczajowo wyróżnia się trzy etapy czeskiego odrodzenia narodowego, choć w literaturze można spotkać się również w podziałem na dwie bądź cztery fazy. Początkowo proces ten dotyczył tylko kwestii językowych i kulturowych bez dążeń do uzyskania autonomii. Pierwsza faza charakteryzowała się naukowym zainteresowaniem językiem czeskim oraz historią. Aktywni byli tu naukowcy, artyści oraz działacze społeczni pragnący poprawić sytuację społeczną Czechów. Wielu w tamtym czasie nie wierzyło w możliwość pełnego odrodzenia narodu. Etap ten datuje się na przełom XVIII i XIX w.⁷

Druga faza, trwająca do 1830 r., również miała charakter kulturalno-oświatowy, ale cele, które zakładali sobie działacze były znacznie ambitniejsze. Dążyli do dorównania innym europejskim kulturom, zwłaszcza niemieckiej. W 1818 r. założone zostało Czeskie Muzeum Narodowe, co wskazuje na rosnące zainteresowanie historią narodu. Powstało też kilka ważnych prac dotyczących języka i historii Czech⁸. Rozpowszechniała się również koncepcja Jungmanna, która zakładała, że kryterium tożsamości narodowej jest użytkowany język. Czechem był każdy, kto mówił po czesku, bez względu na status społeczny, miejsce zamieszkania czy wyznawaną religię. W przypadku osób dwujęzycznych skutkowało to dokonaniem wyboru, czy jest się etnicznym Czechem czy Niemcem⁹.

⁵ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian...*, s. 290; P. Jokeš, *Czesi. Przewodnik...*, s. 211.

⁶ Z. Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej: zarys*, Wrocław 2010, s. 92; P. Jokeš, *Czesi. Przewodnik...*, s. 211; J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 305.

⁷ P. Jokeš, *Czesi. Przewodnik...*, s. 212–214.

⁸ Ibidem, s. 213–214; J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 348.

⁹ Ibidem, s. 351–352.

Literaci trzeciej fazy odrodzenia poszukiwali w ludowej twórczości czystych elementów czeskiej kultury bez obcych naleciałości. Czytelnictwo rosło dzięki lokalnym kółkom czytelniczym, a język czeski rozpowszechnił się w szkołach średnich. Zaczęły wybrzmiewać również postulaty polityczne, lecz często nieprecyzyjne. Nasileniu uległy kontakty Czechów z innymi słowiańskimi narodami. Dotyczyły one głównie kultury i oświaty, w mniejszym stopniu również polityki. Etap ten kończy Wiosna Ludów trwająca w latach 1848–1849¹⁰.

Osoby, które pracowały w tym czasie nad ponownym rozkwitem czeskiego języka i kultury nazywa są współcześnie ludźmi odrodzenia (cz. *obrozenci*) bądź budzicielami (cz. *buditelé*)¹¹. Jedną z osób należących do tego grona jest bohaterka niniejszego artykułu Magdalena Dobromila Rettigová. Informacje o dzieciństwie i wczesnych latach małżeństwa oraz działalności literackiej Rettigovej znaleźć można w jej dwóch autobiograficznych zapiskach. Obie części spisała już jako osoba dorosła po niemiecku¹². Dziwić tu może, że Rettigová prowadziła swoje dzienniki w języku niemieckim, w czasie, gdy znała już dobrze język czeski i wydawała w tym języku publikacje. Raczej nie może tłumaczyć tego fakt, że pierwsi działacze odrodzeniowi często tworzyli swoje teksty w języku niemieckim, z powodu braku w tym czasie odpowiedniej terminologii w języku czeskim¹³. Prace te miały na celu dotarcie do szerszej publiczności, a dzienniki Rettigovej zawierają wiele intymnych opisów, które wskazują, że ich treść prawdopodobnie nie była przeznaczona dla szerokiego odbiorcy, a jedynie kręgu najbliższych. Być może czas dzielący wydarzenia od pracy nad spisaniem wspomnień sprawiły, że pojawia się w nich dość często błędne datowanie. Przykładem niech będzie śmierć ojca, która była niesamowitym ciosem dla dziewczynki. Data, którą umieściła w rękopisie jest niemal o dwa lata wcześniejsza niż ta wynikająca z oficjalnych danych¹⁴. Wielu informacji z życia Rettigovej dostarcza również jej prywatna korespondencja z innymi działaczami odrodzeniowymi.

¹⁰ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian...*, s. 292–295; J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 353.

¹¹ P. Jokeš, *Czeši. Przewodník...*, s. 213.

¹² J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 16; Pierwsza część autobiografii licząca dwadzieścia pięć stron, spisana w 1830 r., znajduje się obecnie w *Laterálním archivu v Památníku národního písemnictví* w Pradze. Drugi rękopis, sześciokrotnie obszerniejszy, nie posiadający daty ukończenia, znajduje się w archiwum Muzeum Regionalnego w Litomyšlu.

¹³ J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 327.

¹⁴ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 20, 28.

Urodziła się 31 stycznia 1785 r. w małej wsi Všeradice, 40 km na południe od Pragi, jako Magdalena Artmannová w rodzinie niższego urzędnika szlacheckiego. Ojciec Magdaleny prawdopodobnie był Niemcem pochodzącym z Czech, za to matka, Josefa z domu Kubíková, była najprawdopodobniej Czeską. Mimo znajomości języka czeskiego przez obojga rodziców, Magdalena od najmłodszych lat posługiwała się wyłącznie językiem niemieckim. Gdy miała pięć lat cała rodzina przeprowadziła się do Statenic, niewielkiej wioski na północ od Pragi. Z powodu braku szkoły w najbliższej okolicy, zmuszona była pobierać naukę w domu. Jej edukacją zajęła się matka. Od najmłodszych lat oprócz czytania czy pisania uczyła ją wykonywania różnych prac domowych, zwłaszcza robienia na drutach wełnianych i bawełnianych pończoch. Jej rodzeństwo – starsza siostra oraz dwóch młodszych braci – zmarło niedługo po narodzinach. Rodzice zakazywali jej zabaw z miejscowymi dziećmi. Z powodu stałego obcowania niemal wyłącznie z dorosłymi oraz surowego wychowania była dojrzała niż jej rówieśnicy¹⁵.

Gdy w wieku czterdziestu jeden lat zmarł jej ojciec, który był jedynym żywicielem rodziny, Magdalena wraz z matką i nowonarodzonym, chorowitym bratem przeniosła się do Pragi. Tam przewlekła choroba matki zmusiła Magdalenę do zajęcia się ogniskiem domowym. Koszty leczenia matki i syna wykańczały rodzinę finansowo¹⁶. Po około trzyletnim pobycie w Pradze wdowa wraz z córką przeniosła się do Pilzna. Przed wyprowadzką brat Magdaleny zmarł. Tam po raz pierwszy w życiu przyszła pisarka miała okazję uczęszczać do szkoły. Wyróżniała się tam jako wzorowa uczennica. Chętne koleżanki uczyła rzemiosła oraz pomagała im w nauce. W 1774 r. uchwalono Powszechny Regulamin Szkolny dla ziem czeskich i austriackich, który wprowadzał obowiązek szkolny dla dzieci w wieku od sześciu do dwunastu lat. To, że Magdalena uczęszczała do miejskiej szkoły jedynie przez rok było w tym czasie czymś niecodziennym¹⁷.

Po rocznym pobycie w Pilźnie rodzina powróciła do Pragi i zamieszkała u krewnych matki. Tam trzynastoletnia Magdalena dorastała gnębiona przez ciotkę i kuzynkę. Po literaturę sięgała jedynie po kryjomu, gdyż zabraniano jej czytania, które postrzegano jako stratę czasu. W międzyczasie zachorowała na żółtaczkę, na którą była leczona w szpitalu św. Elżbiety na Šlupí w Pradze. Gdy

¹⁵ W.A. Iggers, *Women of Prague. Ethnic Diversity and Social Change from the Eighteenth Century to the Present*, Providence–Oxford 1995, s. 32; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 20–21, 24, 30.

¹⁶ Ibidem, s. 30, 33–34.

¹⁷ W.A. Iggers, *Women of Prague...*, s. 34–35; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 35; J. Rychlík, W. Penczew, *Historia Czech...*, s. 299.

jej stan uległ poprawie pomagała siostronom zakonnym w cerowaniu szpitalnej pościeli. W ich otoczeniu przyszło jej na myśl, że klasztor może być ucieczką od cierpień, miejscem w którym można pracować, czytać i modlić się. Jej pomysł w domu został jednak wykpiony¹⁸. Po opuszczeniu szpitala Magdalena wraz z matką spędziła pół roku na wsi Kamenná. Tam miała możliwość pomagać w kuchni, a doświadczenie to okazało się niezwykle przydane w jej przyszłej działalności literacko-pedagogicznej¹⁹.

Po ponownym powrocie do Pragi Magdalena w miejscu zamieszkania poznała swojego przyszłego męża. Zanim jednak doszło do ich ślubu, Magdalena musiała zmagać się z zalotami znacznie starszych mężczyzn. Jej matka nie widziała w Rettigu kandydata na zięcia z powodu niewystarczającego majątku mężczyzny. Jednak gdy dziesięć lat później Magdalena znów poważnie zachorowała, po namowach lekarza matka zgodziła się na ich ślub, który odbył się 31 stycznia 1808 r., w kościele św. Štěpána w Pradze, w dniu dwudziestych trzecich urodzin panny młodej²⁰.

Jedenaście lat starszy Jan Alois Rettig urodził się we wschodnich Czechach 21 czerwca 1774 r. Pochodził z rodziny mieszanej – jego ojciec był Niemcem, a matka Czeską. Od najmłodszych lat posługiwał się zarówno językiem niemieckim, jak i czeskim. Wiele podróżował z rodzicami po Czechach. Studiował przez dwa lata filozofię, by następnie pójść w ślady ojca i ukończyć prawo. Po uzyskaniu wykształcenia wyższego z powodów finansowych nie mógł sobie pozwolić na otwarcie własnej kancelarii, dlatego też pracował jako pomocnik w zawodach około-prawniczych²¹. Już podczas studiów wykazywał entuzjazm w stosunku do czeskiego ruchu odrodzeniowego. Pisał i publikował prace wyłącznie w języku czeskim. Zachęcał i wspierał żonę w jej twórczości literackiej, w szczególności czeskojęzycznej oraz podczas nauki języka czeskiego, który znał bardzo dobrze²².

Małżeństwo doczekało się sześciorga²³ dzieci, w tym tylko troje z nich dożyło pełnoletności. Reszta zmarła niedługo po narodzinach, a jedną ciążę Rettigová straciła w wyniku wypadku z udziałem spłoszonego konia. Wychowywane były

¹⁸ W.A. Iggers, *Women of Prague...*, s. 35–36; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 37.

¹⁹ W.A. Iggers, *Women of Prague...*, s. 37; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 38.

²⁰ W.A. Iggers, *Women of Prague...*, s. 38, 40–41; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 40, 44.

²¹ Ibidem, s. 46–48.

²² Ibidem, s. 56–57.

²³ W literaturze można spotkać się również z informacją o rzekomym jedenaściorgu potomstwa.

dwujęzycznie. Najmłodsze dziecko Rettigovej, Josef Liboslav, wstąpił do zakonu pijarów. Córką, Jindřiška Milina zdobyła uznanie jako śpiewaczka operowa, lecz zmarła przedwcześnie, tuż po ukończeniu czterdziestu lat. Karel, który od najmłodszych lat sprawiał rodzicom wiele problemów, prawdopodobnie wyjechał za granicę i już nigdy nie spotkał się z rodzicami²⁴.

Ze względu na charakter pracy męża, rodzina zmuszona była parokrotnie zmieniać miejsce zamieszkania. Miastami, mniejszymi bądź większymi, w którym przyszło im żyć były: Praga (półtora roku), Tabor (cztery lata), Přelouč (pięć lat), Uście nad Orlicą (sześć lat), Rychnov nad Kněžnou (dziesięć lat) i Litomyšl (jedenaście lat)²⁵.

Latem 1819 r. w Hradcu Králové małżeństwo Rettigów poznało profesora seminarium duchownego Josefa Liboslava Zieglera. Był on pisarzem, tłumaczem i wydawcą prac literaturoznawczych. Skupiał wokół siebie literatów, których zachęcał do nadawania sobie drugiego, czeskiego imienia, często też symbolicznego. Od tej pory pisarka przedstawiała się jako Magdalena Dobromila Rettigová, a jej mąż przybrał imię Sudiprav²⁶. W tym samym czasie poznali również drukarza i wydawcę przyszłych książek pisarki Jana Pospíšila²⁷.

Rettigová swoją twórczość rozpoczęła od tworzenia prozy w języku niemieckim, by następnie spróbować pisania prostych wierszy po czesku²⁸. Nie tylko tłumaczyła dramaty, lecz również pisała sztuki dla amatorskich przedstawień teatralnych, które organizowała²⁹. W jej dziełach dość często przewija się motywy kwiatów, które kochała³⁰. Tematyką jej prac często była miłość, zdrada i kara. Do literackiego dorobku Rettigovej należą opowiadania dla nastolatek, które pełniły funkcję zarówno rozrywkową, jak i edukacyjną, a przede wszystkim przyzywały młodzież, która do tej pory czytała literaturę po niemiecku, do języka czeskiego³¹. Pisarka wydała również podręcznik skierowany do młodych gospodyń (*Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy*

²⁴ Ibidem, s. 136, 204.

²⁵ Ibidem, s. 45.

²⁶ <https://rml.cz/cs/regionalni-historie/popularizacni-clanky/rettigova.html> [18.08.2023].

²⁷ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s.102.

²⁸ Ibidem, s. 62.

²⁹ D. Moldanová, *Czech Women Writers from the National Revival to the Fin de Siècle*, [in:] *A History of Central European Women's Writings*, ed. C. Hawkesworth, Londyn 2001, s. 47–48.

³⁰ V. Macura, *Květomluva a literatura v českém národním obrození*, „Česká literatura” 27.2, 1979, s. 116; J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 72.

³¹ Ibidem, s. 135–136; D. Moldanová, *Czech Women...*, s. 48.

spokojenosti došla. Dárek dcerkám československým). Zawiera on wskazówki, w jaki sposób osiągnąć satysfakcję z życia domowego, zarówno swoją, jak i męża. Część teoretyczna zawierała rozdziały o religii, cnotach, pracowitości, czy o sposobach na uzyskanie zadowolenie męża, a w części praktycznej można znaleźć m.in. instrukcje dotyczące pielęgnacji kołder, dziergania, utrzymania czystości w domu czy przygotowywania soków i konfitur oraz informacje o domowych sposobach leczenia otarć i ran oraz powszechnych schorzeń dzieci i dorosłych³². Jej mąż, który był zdolnym rysownikiem, tworzył ilustracje oraz okładki do jej prac³³.

Przez wiele lat przypisywano jej autorstwo *Jablíčka* – utworu uważanego przez wielu za arcydzieło poezji, którego faktycznym autorem był jej mąż. Mimo poinformowania o pomyłce redaktora zbioru – wcześniej wspomnianego Zieglera, przez kolejne lata nie dochodziło do skorygowania błędu. To daje podstawy do wysunięcia osądu, że nie była to zwykła pomyłka, lecz celowe działanie, jako że był to czas, w którym istniało duże zapotrzebowanie na kobiecych autorów³⁴.

W 1826 r. została wydana *Domowa książka kucharska (Domáci kuchařka aneb Pojednání o masitých pokrmech pro dcerky české a moravské)*, która, jakkolwiek nie była pierwszą książką kucharską w języku czeskim, stała się niewątpliwie najpopularniejszym tego rodzaju opracowaniem na ziemiach czeskich i to właśnie ta praca przyniosła sławę jej autorce. Przez lata stanowiła wzór dobrze napisanej książki kucharskiej. Dzieło to było za życia autorki czterokrotnie uzupełniane i rozszerzane. W tym czasie cztery wersje pojawiły się również w języku niemieckim. Ogółem opublikowano 36 wydań w języku czeskim i 10 w niemieckim³⁵. Zdaniem niektórych, pojawienie się również niemieckich wersji książki zaburza patriotyczną aurę działalności Rettigovej. Patriotyczno-edukacyjne hasła w niemieckich wydaniach zastąpiono ogólnikami. Powód, dla którego Rettigová zdecydowała się wydać swoją pracę również w tym języku, może być czysto finansowy: rozszerzenie grona odbiorców. Mógł mieć na to wpływ jednak również sposób myślenia wielu mieszczan, którzy uważali czeski za język z o wiele mniejszym prestiżem. Zdarzało się, że ludzie wręcz ukrywali znajomość tego języka³⁶. Należy tu jednak zaznaczyć, iż w przedmowie do niemieckiej wersji

³² J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 243–244.

³³ Ibidem, s. 63.

³⁴ Ibidem, s. 128–130.

³⁵ Ibidem, s. 143–145; M. Lenderová, *Kuchařské knihy a národní identita v 19. století*, „*Studia Historica Nitriensia*” 2, 2015, s. 203; Późniejsze wydania *Domáci kuchařky* z pierwowzorem miały już niewiele wspólnego.

³⁶ M. Kouba, „*Böhmisches Kochbuch auch in deutscher Sprache herauszugeben...*” *Obrozenecké kuchařské knihy v kontextu česko-německé kulturní výměny*, [in:] *Interkulturalität in Sprache*,

Rettigová tłumaczy, że tworzy tę wersję na prośbę przyjaciółek, które nie władają czeszczyzną. Tu również przedstawia czeskie receptury, pisze o czeskim jako o swoim języku ojczystym i o Czechach jako o swojej ojczyźnie³⁷.

Domáci kuchařka Rettigovej nie powinna być postrzegana jedynie jako zbiór przepisów. Ponieważ spisywała ona prawdziwe, wypróbowane receptury, zgodnie z którymi gotowała jej „matka i babka”, praca ta stanowi świadectwo pamięci zbiorowej. W jasny sposób wyjaśniała po czesku przygotowanie czeskich potraw, a jeśli nie była pewna, czy zostanie dobrze zrozumiana, zapisywała w nawiasie terminy w języku niemieckim. Słownik Jungmanna, który skodyfikował i ustabilizował literacki język czeski, został wydany parę lat później, więc nie mogła się do niego w razie wątpliwości odwołać³⁸. Jej praca została wielokrotnie splagiatowana, a niekiedy pozwalano sobie nawet na zuchwałe oskarżanie autorki o kradzież³⁹.

Nie tylko literatura mieściła się w kręgu zainteresowań i aktywności Rettigovej. Podczas pobytu w Přelouči organizowała kursy gotowania dla młodych dziewcząt oraz domowego rzemiosła. Po przeprowadzce nie zaprzestała prowadzenia warsztatów. Dwa razy w tygodniu oprócz zajęć przygotowujących młode dziewczyny do roli matki i żony prowadziła zajęcia z czeskiej literatury. Przez lata z kursów skorzystało przeszło dwieście dziewcząt⁴⁰.

W Ujściu nad Orlicą razem z rodziną Korábów otworzyła czeską bibliotekę, która mieściła się w mieszkaniu Rettigów. Udostępniała ona literaturę bezpłatnie każdemu chętnemu. Pieniądze na powiększanie zbiorów pozyskiwano od innych działaczy patriotycznych oraz zabawy wymyślonej przez Korába, polegającej na

Literatur und Bildung. Interculturality in language, literature and education. Interkulturalita v jazyce, literature a vzdělání, ed. P. Knápek, Pardubice 2016, s. 80; P. Jokeš, *Czeši. Przewodnik...*, s. 211.

³⁷ L. Šedivá, *Význam národní kuchyně pro utváření českého národního vědomí v 19. století*, Pilzno 2016 [niepublikowana praca dyplomowa], s. 47.

³⁸ M. Lenderová, *Kuchařské knihy...*, s. 198–199; M. Kouba, „*Böhmisches Kochbuch...*”, s. 71; Josef Jungmann stworzył pięciotomowy słownik czesko-niemiecki (*Slovník česko-německý 1834–1839*). Wykorzystał on w swojej pracy starsze czeskie słownictwo, neologizmy, dialektyzmy oraz zapożyczenia z innych języków słowiańskich, głównie z język polskiego, następnie z rosyjskiego i języków południowosłowiańskich. Vide: H. Pietrak, *Wpływy polskie w czeskim odrodzeniu narodowym*, „Roczniki Humanistyczne” 20.4, 1972, s. 98–99.

³⁹ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 150–152; M. Lenderová, *Kuchařské knihy...*, s. 202–203.

⁴⁰ J. Johanides, *Magdalena Dobromila...*, s. 72, 120, 233.

wpłacaniu niewielkiej kwoty jednego grosza za każde niemieckie słowo wplecione w czeską mowę⁴¹.

Pisarka zmarła rok po mężu 5 sierpnia 1845 r., na niewydolność wątroby. Pogrzeb zorganizował jej młodszy syn Josef Ondřej. Opinia publiczna o śmierci Rettigovej została poinformowana artykułem w *Květach*. Nie był on podpisany, lecz przypuszcza się, że napisał go jej wieloletni wydawca książek⁴².

W czasach, w których nie przykładano większej wagi do wykształcenia dziewcząt, połączenie przez Rettigovą zajęć praktycznych z edukacją w duchu patriotycznym było rozwiązaniem idealnym. Sama przecież jako nastolatka czytała jedynie w nocy, w tajemnicy, gdyż było to postrzegane przez jej krewną jako strata czasu. Zapewne nie był to odosobniony przypadek. Rettigovą łącząc, być może, zdaniem niektórych – bezsensowne, zajęcia z czeskiej literatury z tymi przygotowującymi młode dziewczyny do roli gospodyń domowych, żon, matek, z pewnością zachęcała ich rodziców do posłania je na kurs. Również w przypadku bezpłatnego udostępniania czeskiej literatury umożliwiała poznawanie jej osobom, które często nie mogłyby pozwolić sobie finansowo na taki wydatek. Intencją było również przyzwyczajanie młodzieży do regularnego czytania czeskich książek, jako potrzeby kulturowej. Magdalena Dobromila Rettigová została zapamiętana głównie jako twórczyni czeskiej nomenklatury kulinarnej, lecz za sprawą swojej działalności edukacyjno-wychowawczej i literackiej z pewnością miała również duży udział w procesie czeskiego odrodzenia narodowego.

Bibliografia

- Heck R., Orzechowski M., *Historia Czechosłowacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
Iggers W.A., *Women of Prague. Ethnic Diversity and Social Change from the Eighteenth Century to the Present*, Providence–Oxford, 1995.
Johanides J., *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou 1995.
Jokeš P., *Czeši. Przewodnik po historii narodu i państwa*, Kraków 2020.
Kouba M., *"Böhmisches Kochbuch auch in deutscher Sprache herauszugeben..." Obrozenecké kuchařské knihy v kontextu česko-německé kulturní výměny*, [in:] *Interkulturalität in Sprache, Literatur und Bildung. Interculturality in language, literature and education. Interkulturalita v jazyce, literaturě a vzdělání*, ed. P. Knápek, Pardubice 2016, s. 67–85.

⁴¹ Ibidem, s. 95, 98–99, 101.

⁴² Ibidem, s. 250–251.

- Lenderová M., *Kuchařské knihy a národní identita v 19. století*, „Studia Historica Nitriensia” 2, 2015, s. 195–205.
- Macura V., *Květomluva a literatura v českém národním obrození*, „Česká literatura” 27.2, 1979, s. 111–120.
- Magdalena Dobromila Rettigová, <https://rml.cz/cs/regionalni-historie/popularizacni-clanky/rettigova.html> [18.08.2023].
- Moldanová D., *Czech Women Writers from the National Revival to the Fin de Siècle*, [in:] *A History of Central European Women's Writings*, ed. C. Hawkesworth, London 2001, s. 47–62.
- Pietrak H., *Wpływy polskie w czeskim odrodzeniu narodowym*, „Roczniki Humanistyczne” 20.4, 1972, s. 95–104.
- Rychlík J., Penczew W., *Historia Czech*, Wrocław 2020.
- Šedivá L., *Význam národní kuchyně pro utváření českého národního vědomí v 19. století*, Pilzno 2016 [niepublikowana praca dyplomowa].
- Skowronek J., Tanty M., Wasilewski T., *Historia Słowian Południowych i Zachodnich*, Warszawa 1977.
- Tarajło-Lipowska Z., *Historia literatury czeskiej: zarys*, Wrocław 2010.